

Ks. Andrzej Tomko*

TRANSCENDENTNY CHARAKTER OSOBY LUDZKIEJ I JEGO KONSEKWENCJE ETYCZNE W MEDYCYNIE

TRANSCENDENT CHARACTER OF THE HUMAN PERSON AND ITS ETHICAL CONSEQUENCES IN MEDICINE

Abstract: The article deals with the issue of human dignity on the basis of the teachings of John Paul II and the consequences of this dignity for medical activities. First, it shows that the absolute foundation of this dignity is God. His work of creation and redemption shows man's objective dignity and greatness, which nothing can diminish or obscure. Then he points out that this free dignity given to man sets the ethical limit for technical possibilities in medicine. It demands the personalization of medicine through the evangelization of the heart, and in a special way covers situations related to procreation and terminal states of human life.

Keywords: body, creation, giving birth, redemption, procreation, terminal situations.

W 1969 r. jako motto swojej książki pt. *Osoba i czyn*¹ Karol Wojtyła wybrał fragment z *Gaudium et spes*:

Kościół, który z racji swego zadania i kompetencji w żaden sposób nie utożsamia się ze wspólnotą polityczną ani nie wiąże się z żadnym systemem politycznym, jest zarazem znakiem i zabezpieczeniem transcendentnego charakteru osoby ludzkiej².

Do tych samych słów odwołał się jako papież w pierwszej, programowej encyklice swego pontyfikatu, przypominając, że troska o zabezpieczenie transcendentnego charakteru osoby ludzkiej oraz obrona jej transcendencji stanowi „drogę

* Ks. dr hab. Andrzej Tomko prof. PWT – kierownik Katedry Pedagogiki Ogólnej w Instytucie Filozofii Chrześcijańskiej i Nauk Społecznych na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu.

¹ Zob. K. Wojtyła. *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Lublin 1994 s. 51.

² Sobór Watykański II. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes* (7.12.1965) p. 77.

Kościół³. W oparciu o magisterium, które pozostawił, pragniemy przestudiować elementy tegoż transcendentnego charakteru osoby ludzkiej, jak też ich konsekwencje. Na podkreślenie zasługuje fakt, że według nauczania soborowego oraz w przekonaniu Jana Pawła II jest to misja właściwa Kościołowi. Nie opiera się ona na jakichkolwiek racjach politycznych, lecz jest praktycznym elementem ewangelizacji.

1. BÓG JAKO FUNDAMENT GODNOŚCI OSOBY LUDZKIEJ

Nauczanie Jana Pawła II odwołuje się do niezmiennej pod tym względem tradycji teologicznej, według której tylko w Bogu można poznać do końca, kim jest człowiek. Stworzenie, wcielenie i odkupienie są bowiem nie tylko działaniem Boga na rzecz człowieka, ale zarazem objawieniem istoty osoby ludzkiej. Przez stworzenie Bóg uczynił człowieka nie tylko swoim statycznym obrazem, ale dał mu realny udział w swoim życiu; w człowieku jest coś z boskości (zob. Ps 82,6; J 10,34). U podstaw antropologii chrześcijańskiej leży spojrzenie wiary⁴. W takim kontekście Jan Paweł II napisał w encyklice *Centesimus annus*:

Aby poznać człowieka, człowieka prawdziwego, człowieka integralnego, trzeba poznać Boga⁵.

1.1. DZIEŁO STWORZENIA

Nauczanie Jana Pawła II płynie z głębokiego przekonania, że każdy człowiek w każdej sytuacji ma niezbywalne prawo, aby nie tylko teoretycznie być uznawanym za obraz Boga, lecz również być tak traktowanym w praktyce. Godności ludzkiej człowiek nie zdobywa bowiem przez jakiegokolwiek przymioty ani nie traci przez ich brak. Źródłem godności każdego człowieka, bez wyjątku, jest to, że od *początku* nosi w sobie obraz i podobieństwo Boże⁶.

³ Zob. Jan Paweł II. *Encyklika Redemptor hominis* (4.03.1979) p. 13.

⁴ Zob. Tenże. *Każdy człowiek nosi w sobie obraz i podobieństwo Boże. Przemówienie do uczestników międzynarodowej konferencji poświęconej umysłowo chorym* (30.11.1996). „L'Osservatore Romano” 1997 nr 2 s. 47.

⁵ Tenże. *Encyklika Centesimus annus* (2.05.1991) [dalej: CA] p. 55. Widać tutaj echo nauczania Karola Wojtyły, który w 1957 r. zwracał uwagę na wymowny dla niego fakt, że personalizm kształtował się w pierwszych wiekach chrześcijaństwa na kanwie prób zrozumienia Boga Trójosobowego i Wcielonego, i że to właśnie przy okazji tych dociekań wypracowano pojęcie osoby. Zob. K. Wojtyła. *Myśli o małżeństwie*. W: Tenże. *Aby Chrystus się nami posługiwał*. Kraków 1979 s. 415-416.

⁶ Zob. Jan Paweł II. *List do Rodzin Gratissimam Sane* (2.02.1994) p. 9.

Zwyczaj się powtarzać jedną z pierwszych definicji osoby, jaką podał – warto pamiętać, że w kontekście dywagacji nie o człowieku, lecz o Trójcy Przenajświętszej – wczesnochrześcijański myśliciel rzymski Boecjusz (480-524)⁷. W traktacie *O osobie Chrystusa i jej dwóch naturach* określił on osobę jako „naturae rationalis individua substantia”⁸, czyli substancję indywidualną mającą rozumną naturę. Definicja ta stała się później klasyczną. Jan Paweł II zwrócił uwagę na jej nieprecyzyjność. Dotkniętym np. chorobą Alzheimera nie można przecież pod żadnym pozorem odmówić pełnego człowieczeństwa. W konsekwencji naucza jednoznacznie, że chociaż filozofia często upatruje najwyraźniejszą oznakę podobieństwa do Boga we władzach umysłowych człowieka, to należy uściślić, iż cały człowiek – a więc również jego ciało – ma udział w godności *obrazu Boga*.

Ciało człowieka – podkreśla papież – jest zawsze ciałem szczególnym: ciałem ludzkim⁹.

Ten sam styl myślenia odnajdujemy również w *Humanae vitae*, gdzie podkreśla się, że prawdziwie ludzkie oznacza prawdziwie cielesne i prawdziwie duchowe¹⁰. Należy więc przyjąć zamiennie, że człowiek to duch ucieleśniony albo ciało uduchowione, gdzie ciało i duch są powiązane ze sobą w sposób nierozłączny.

1.2. RODZENIE JAKO KONTYNUACJA STWORZENIA

Antropologia chrześcijańska nie ma wątpliwości, że kontynuacją stworzenia jest rodzenie¹¹. Zatem cud stworzenia dokonuje się dzisiaj, na wszystkich salach porodowych świata. Zgodnie z tradycyjnym nauczaniem wierzymy, że dusza ludzka jest stwarzana bezpośrednio przez Boga za każdym razem, gdy poczyna się nowy człowiek¹². Świadomość tego każe patrzeć na moment poczęcia jako na wydarzenie *par excellence* sakralne, na czas i miejsce szczególnej obecności Boga Stwórcy pośród małżonków. Ks. prof. Tadeusz Styczeń SDS uświadamia:

Na miejsce swego przejścia [...] upatrzył On sobie i wybrał samo centrum osobowego zjednoczenia się osób w akcie miłości małżeńskiej. Osobliwe, wielu współczesnych zdaje się wcale już nie dostrzegać tej jego głębi [...]. Co gorsza,

⁷ Zob. B. Sesboüé. *Człowiek i jego zbawienie*. Tłum. P. Rak. Kraków 2001 s. 102.

⁸ Boecjusz. *Liber de persona et duabus naturis contra Eutychem et Nestoium, ad Joannem diaconum Ecclesiae Romanae*. PL 64, 1343.

⁹ Jan Paweł II. *Każdy człowiek nosi w sobie obraz i podobieństwo Boże* s. 47-48; zob. Tenże. *Człowiek-Obraz Boży – istotą duchowo-cielesną, Katecheza podczas audiencji ogólnej* (16.04.1986). W: Tenże. *Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela*. Città del Vaticano 1987 s. 265-266.

¹⁰ Zob. Paweł VI. *Encyklika Humanae vitae o zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego* (25.07.1968) p. 11.

¹¹ Zob. Jan Paweł II. *List do Rodzin* p. 9.

¹² Zob. Tenże. *Człowiek-obraz Boży – istotą duchowo-cielesną* s. 266.

nasi współcześni zupełnie odwykli od tego, by w tym akcie widzieć ołtarz cudu stworzenia człowieka. [...] Odkrywca Nieskończonego zostaje dziś w szczególności wezwany do zburzenia raz na zawsze owego tragicznego muru nieporozumienia, jaki spłycona cywilizacja oświeceniowo-techniczna wzniosła pomiędzy sacrum świątyni i ołtarza z jednej strony a rzekomym profanum domu i łoża małżeńskiego z drugiej strony. Czyż cześć dla sacrum, wielkie misterium wielbienia Ojca i dziękczynienia Ojcu «w duchu i prawdzie» za taki dar nie musi się zaczynać tam, gdzie dwoje jednoczy się najintymniej w Jego imię?¹³

1.3. CZŁOWIEK OBJAWIONY W CHRYSZTUSIE

Jan Paweł II, wierny niezmienniej tradycji teologicznej, nauczał, że prawdę ontyczną o człowieku Bóg objawił (i objawia) w dziele stworzenia, zaś pełnię to objawienie osiąga w Chrystusowym dziele odkupienia człowieka, którego kamieniami milowymi jest wcielenie, zbawcza śmierć i zmartwychwstanie. Tę myśl jasno wypunktował w homilii na Placu Zwycięstwa podczas pierwszej pielgrzymki do Polski, wołając:

Kościół przyniósł Polsce Chrystusa – to znaczy klucz do rozumienia tej wielkiej i podstawowej rzeczywistości, jaką jest człowiek. Człowieka bowiem nie można do końca zrozumieć bez Chrystusa. A raczej: człowiek nie może siebie sam do końca zrozumieć bez Chrystusa. Nie może zrozumieć ani kim jest, ani jaka jest jego właściwa godność, ani jakie jest jego powołanie i ostateczne przeznaczenie. Nie może tego wszystkiego zrozumieć bez Chrystusa¹⁴.

Misterium Chrystusa to przede wszystkim Betlejem i Kalwaria. Jan Paweł II nauczał, że wcielenie objawiło budzącą *zdumienie* wartość każdego człowieka¹⁵. Bóg, który chciał przyjąć ludzkie ciało, najdobitniej i jednoznacznie objawia godność tego ciała. Wszystko, co ludzkie, jest od tej pory jak najściślej związane z Jezusem Chrystusem. Tak więc poczęcie jest *sposobem* zaistnienia Wiekuistego w czasie, a ofiarowane Bogu łono konkretnej kobiety – dziewicy Maryi – jest miejscem wcielenia Słowa Bożego. Można wręcz powiedzieć, że drogi rodne kobiety okazały się historyczną drogą, po której Wiekuisty przyszedł do Betlejem, a zarazem Jego pierwszym tabernakulum i monstrancją. Taką właśnie perspektywę ukazał papież w swojej ostatniej encyklice *Ecclesia de Eucharystia*, pisząc:

Maryja w pewnym sensie jest «tabernakulum» – pierwszym «tabernakulum» w historii, w którym Syn Boży (jeszcze niewidoczny dla ludzkich oczu)

¹³ T. Styczeń. *Urodziłeś się, by kochać*. Lublin 1993 s. 21-22.

¹⁴ Jan Paweł II. *Homilia na Placu Zwycięstwa* (2.06.1979). W: Tenże. *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*. Kraków 2005.

¹⁵ Zob. Tenże. *Encyklika Evangelium vitae o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego* (25.03.1995) [dalej: EV] p. 2.

pozwala się adorować Elżbiecie, niejako «promieniując» swoim światłem poprzez oczy i głos Maryi¹⁶.

Papież bardzo realistycznie wskazał na tożsamość ciała poczętego w łonie i adorowanego w Eucharystii. W ten sposób oczyścił nasze myślenie z neomanichejskich naleciałości¹⁷. Już sama forma jego wysławiania się każe widzieć w poczynaniu, rodzeniu, w ludzkim ciele, w świetle oczu i w głosie przestrzeń, w której dzieje się *wielkie misterium*, a nie tylko zwykły fakt biologiczny¹⁸.

Natomiast dzieło odkupienia – męka, śmierć, zmartwychwstanie, wniebowstąpienie – pokazuje, że w oczach Boga człowiek jest wart, aby walczyć o niego i za jego szczęście oddać życie. Krzyż Chrystusa objawia godność człowieka, której w żadnej mierze nie umniejsza fakt, że jest on zmiążdżony czy zdeformowany cierpieniem¹⁹. W perspektywie Krzyża Chrystusowego nie można rozpatrywać „szlachetności” człowieka w sposób redukcyjny, a więc w kategoriach przymiotu moralnego (szlachetny człowiek); należy mieć na względzie doskonałość ontyczną człowieka (w tym sensie mówi się np. „kamień szlachetny”, który chociaż zniszczony czy nawet zmiążdżony, pozostaje „szlachetny”)²⁰.

2. GODNOŚĆ OSOBY LUDZKIEJ JAKO WARTOŚĆ NORMATYWNA

Wymaganie, aby osoba ludzka naprawdę stanowiła *centrum* wszelkiej działalności społecznej, politycznej i gospodarczej, według Jana Pawła II „[...] ma absolutnie kluczowe znaczenie dla przyszłości rodzaju ludzkiego i całego świata”²¹. Papież uważał, że „[...] prawo jest prawem tylko w takiej mierze, w jakiej jego fundamentem jest człowiek i prawda o nim”. Należy wystrzegać się redukcyjnego myślenia o człowieku²². Twierdził kategorycznie, że żaden cel – choćby to było rozwiązanie poważnych kryzysów społecznych czy nawet troska o przyszłość bardziej godną

¹⁶ Tenże. *Encyklika Ecclesia de Eucharistia o Eucharystii w życiu Kościoła* (17.04.2003) p. 55.

¹⁷ Zob. Tenże. *List do Rodzin* p. 19: „cywilizacja neomanichejska prowadzi do pojmowania ludzkiego seksualizmu raczej jako terenu manipulacji i eksploatacji niż jako przedmiotu tego odwiecznego podziwu [...]. Jakże dalekie są współczesne koncepcje od dogłębnego rozumienia męskości i kobiecości zawartego w Objawieniu Bożym!”

¹⁸ Zob. Tenże. *Godność człowieka od chwili poczęcia. Rozważanie przed modlitwą niedzielną* (19.12.1993). W: *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II V*. Città del Vaticano 1995 s. 287.

¹⁹ Zob. CA 53.

²⁰ Zob. Jan Paweł II. *Humanizujcie medycynę miłując chorych. Przemówienie do uczestników zjazdu medycznego na temat terapii nowotworów* (25.02.1982). W: *Nauczanie papieskie V/1*. Red. E. Weron, A. Jarocho. Poznań 1993 s. 288.

²¹ Tenże. *Osoba ludzka w centrum wszelkiego działania. Przemówienie do pracowników ONZ* (5.10.1995). „L'Osservatore Romano” 1995 nr 11-12 s. 11.

²² Zob. Tenże. *Nienaruszalne prawa istoty ludzkiej. Przemówienie do uczestników międzynarodowego sympozjum na temat «Evangelium vitae» a prawo* (24.05.1996). „L'Osservatore Romano” 1996 nr 9 s. 43.

człowieka – nie zwalnia od poszanowania godności każdej osoby ludzkiej²³. Według niego troszczyć się o przyszłość człowieka, to najpierw i przede wszystkim zabiegać, aby człowiek rozwinął *zadane mu* człowieczeństwo.

2.1. GODNOŚĆ CZŁOWIEKA JAKO GRANICA DLA TECHNICZNYCH MOŻLIWOŚCI

W odniesieniu do medycyny Jan Paweł II podkreślał, że nie wszystko, co technicznie możliwe, jest etycznie dopuszczalne. To bowiem, co technicznie możliwe, może zagrażać człowiekowi, a nawet prowadzić ludzkość do zagłady, jeśli nie uzna się, że godność osoby ludzkiej oraz jej prawo do życia w sposób godny człowieka stanowią nieprzekraczalną granicę zarówno dla poszukiwań naukowych, jak i dla interwencji medycznych. W tej perspektywie trzeba spojrzeć na sztuczne zapłodnienie, kontrolę poczęć i płodności, tzw. śmierć opóźnioną, inżynierię genetyczną oraz lekarstwa wpływające na psychikę. Godność człowieka domaga się też jasnych zasad pobierania organów do przeszczepów. Wiedza nie jest najwyższą wartością, której wszystko trzeba podporządkować, gdyż miarą i kryterium tego, co dobre, a co złe w każdym działaniu jest osoba ludzka. Należy bezwzględnie respektować jej prawo do życia fizycznego i duchowego oraz do nietykalności psychicznej i funkcjonalnej²⁴.

Chociażby tragiczny przykład Thalidomidu przypomina, że badania farmakologiczne muszą w najwyższym stopniu liczyć się z godnością osoby ludzkiej i nie stawiać ponad nią racji ekonomicznych, natomiast praktyka lekarska nie może nieść ulgi jednemu człowiekowi, poświęcając drugiego. Jak wiemy, ten lek uspokajający, zalecany kobietom w ciąży jako lek zapewniający „spokojny sen”, spowodował wady rozwojowe u ponad 10 tys. dzieci, głównie niedorozwój kończyn, głuchotę, ślepotę, rozszczep podniebienia. Pojawił się na europejskim rynku w 1957 r., a w 1961 r. został wycofany ze sprzedaży. Papież zwraca uwagę na

²³ Zob. Tenże. *Zawsze trzeba szanować godność osoby ludzkiej. Przemówienie do przedstawicieli Instytutu Nauk o Człowieku* (26.10.2002). „L'Osservatore Romano” 2003 nr 1 s. 36.

²⁴ Zob. Tenże. *Osoba, nie wiedza jest miarą i kryterium wszelkiego działania ludzkiego. Przemówienie do uczestników LXXXI Kongresu Włoskiego Towarzystwa Interny i LXXXII Kongresu Włoskiego Towarzystwa Chirurgii Ogólnej* (27.10.1980). W: *Nauczanie papieskie* III/2. Red. E. Weron, A. Jaroch. Poznań 1986 s. 535.

jedność duszy i ciała w człowieku i wzywa do całościowego widzenia osoby chorego²⁵, które nie jest możliwe bez integralnej wizji człowieka²⁶.

2.2. PERSONALIZACJA MEDYCyny

Według Jana Pawła II pilną potrzebą jest ustawiczna troska o większą „personalizację medycyny” poprzez wyciągnięcie praktycznych wniosków z tego, że ma się do czynienia nie z jednostką chorobową, lecz z żywym człowiekiem, w którym należy zauważyć nie tylko cierpiące ciało, ale też jego sferę psychoafektywną.

Papież nawoływał, aby relację między chorym a lekarzem kształtował dialog, który będzie prawdziwym spotkaniem między ludźmi wolnymi; między zaufaniem a uczciwością. Podkreślał, że lekarz ma obowiązek wysłuchać pacjenta z szacunkiem i zainteresowaniem, gdyż – choć ma on trudności ze swoim ciałem – wciąż pozostaje człowiekiem, który ma prawo „[...] do prawdy i dobra tak na płaszczyźnie ludzkiej jak i religijnej”²⁷. Przypominał, że Założyciel Zakonu Szpitalnego „[...] oddawał cześć choremu, jak osobie Pana”²⁸. Wobec skomercjalizowania usług, rosnących możliwości technicznych, a równocześnie neomanichejskiego spojrzenia na człowieka, deontologia może być dziedziną „najbardziej bezbronną” w całej medycynie.

Chodzi ostatecznie o odpowiedź na pytanie, czy medycyna pozostaje w służbie osoby ludzkiej oraz jej godności w tym, co jest w osobie jedyne i transcendentne, czy też uważa się ją przede wszystkim za czynnik życia społecznego, służący interesom zdrowych, którym ma być podporządkowana troska o chorych²⁹.

Nie wolno lekceważyć faktu, że od czasów Hipokratesa probierzem moralności lekarskiej był zawsze szacunek dla osoby ludzkiej i jej ochrona.

²⁵ Zob. Tenże. *Podstawy deontologii lekarskiej. Przemówienie do uczestników zjazdu Światowego Towarzystwa Lekarskiego* (29.10.1983). W: *Nauczanie papieskie VI/2*. Red. E. Weron, A. Jaroch. Poznań 1999 s. 420; Tenże. *Ekonomia i zdrowie. Przemówienie do uczestników XIV Międzynarodowej Konferencji Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia* (19.11.2000). „L'Osservatore Romano” 2000 nr 2 s. 44-45.

²⁶ Zob. Tenże. *Pytania co do małżeństwa w integralnej wizji człowieka. Katecheza podczas audiencji ogólnej* (2.04.1980). W: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Teologia małżeństwa*. Kraków 1999 s. 82.

²⁷ Tenże. *Osoba, nie wiedza jest miarą i kryterium wszelkiego działania ludzkiego* s. 536-537; Tenże. *W służbie zdrowia i życia ludzkiego. Słowo do chirurgów polskich* (11.02.1992). „L'Osservatore Romano” 1992 nr 7 s. 57.

²⁸ Tenże. *Wspólnota sanitarna winna bronić życia i nie pozwalać na jego niszczenie. Homilia wygłoszona w Szpitalu św. Kamila* (3.07.1983). W: *Nauczanie papieskie VI/2* s. 11.

²⁹ Tenże. *Podstawy deontologii lekarskiej* s. 419.

2.3. GŁÓWNE POSTULATY ETYCZNE JANA PAWŁA II

Papież nalegał, by określić status prawny embrionu jako podmiotu praw³⁰ (embriionu nie można traktować jak każdej innej tkanki) i zagwarantować w ten sposób, że osoba ludzka będzie „[...] szanowana i traktowana jako osoba od momentu swego poczęcia”³¹.

Zwracał uwagę na coraz powszechniejszą mentalność proaborcyjną³² oraz na – jak je określał – „awanturnicze próby” manipulacji genetycznych, redukujących życie do roli przedmiotu³³.

Przestrzegał przed komercjalizacją ludzkich organów³⁴. Nauczał, że „wykonywanie ciała jako przedmiotu poniża godność osoby ludzkiej”³⁵. Tłumaczył, że człowiek może jedynie bezinteresownie ofiarować część własnego ciała, świadomie i z całą wolnością wyrażając swą zgodę, po należyтым poinformowaniu o procesach z tym związanych³⁶. W ten sposób również problem transplantacji narządów wiązał z osobowym aktem daru z samego siebie: Pisał:

Wraz z pojawieniem się przeszczepiania narządów, zapoczątkowanego przez transfuzję krwi, człowiek znalazł sposób dawania części siebie samego, swojej krwi i ciała, aby inni mogli dalej żyć. Dzięki nauce [...] pojawiają się nowe i wspaniałe wyzwania. Jesteśmy wezwani do miłości bliźniego w nowy sposób: w języku Ewangelii: do miłości *do końca* (J 13,1)³⁷.

2.4. EWANGELIZACJA SERCA

Głosząc te wszystkie zasady, Jan Paweł II zdawał sobie sprawę, że nie wystarczy pracować nad strukturami, lecz trzeba przemieniać serca. W tym kluczu należy czytać jego przemówienie do Wydziału Medycyny Katolickiego Uniwersytetu *Sacro Cuore*, gdzie podkreślał, że nie wystarczy wykształcić lekarza, lecz trzeba

³⁰ Zob. Tenże. *Nienaruszalne prawa istoty ludzkiej* s. 43.

³¹ EV 60; Kongregacja Nauki Wiary. *Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia i o godności jego przekazywania Donum vitae* (22.02.1987) p. 1.

³² Zob. Jan Paweł II. *Medycyna a prawa człowieka. Przemówienie z racji Jubileuszu Lekarzy Katolickich* (7.07.2000). „L'Osservatore Romano” 2000 nr 9 s. 36. Ojciec Święty rzeczywiście używa wyrażenia *cultura abortista*, które tłumacz polski oddaje przez «kultura aborcyjna». W Polsce określa się to zjawisko jako «mentalność proaborcyjną».

³³ Zob. Tenże. *Podstawy deontologii lekarskiej* s. 421-422.

³⁴ Zob. Tenże. *Najwyższy akt miłości. Przemówienie do uczestników I Międzynarodowego Kongresu Towarzystwa Transplantacji Narządów* (20.06.1991). W: *W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej*. Tarnów 1998 s. 219.

³⁵ Tenże. *Poszukiwania naukowe muszą szanować godność każdej ludzkiej istoty. Przemówienie do uczestników Kongresu Światowego Towarzystwa Transplantologicznego* (29.08.2000). „L'Osservatore Romano” 2000 nr 11-12 s. 37.

³⁶ Zob. tamże.

³⁷ Jan Paweł II. *Najwyższy akt miłości* s. 220.

uczynić z niego chrześcijańskiego lekarza, który miałby „[...] duszę wdrożoną do przestrzegania norm Ewangelii”³⁸.

Jan Paweł II miał również świadomość, że całemu współczesnemu światu trzeba przywrócić poczucie głębi w odniesieniu do życia i do ciała ludzkiego, uczynić społeczeństwo zdolnym traktować życie i ciało w kategoriach *misterium* i *sacrum*, otworzyć na zachwyty, wzruszenie, adorację i odpowiedzialność. Dać odczuć „właściwy smak życia”³⁹.

Podnosił głos przeciwko

[...] wyznawcom *religii rynku*, którzy – jak powiada – w imię *boga-władzy* i *boga-pieniądza* handlują człowiekiem, gardząc życiem i ciałem ludzkim, wyzyskując ubogich i dzieci⁴⁰.

Zachęcał, by protestować przeciwko programom i publikacjom, które naruszają godność osoby ludzkiej oraz świętość życia rodzinnego. Przypominał, że godność ludzkiej osoby musi być pierwszorzędną wartością kształtującą politykę społeczną, a szczególnie demograficzną. Człowieka nie można bowiem traktować jak zwykłej liczby w statystyce i nie można patrzeć na niego tylko w wymiarach ekonomicznych. Każdy, kto decyduje o losie poszczególnego człowieka – na forum międzynarodowym, w państwie czy w konkretnym zakładzie pracy – musi uznać, że założyć rodzinę, prowadzić życie rodzinne, rodzić dzieci i je wychowywać to są nie tylko podstawowe prawa człowieka, ale rzeczywista służba społeczeństwu⁴¹.

2.5. SYTUACJE TERMINALNE

Nie można zapomnieć o godności człowieka umierającego. Umierający i poważnie chorzy będą coraz częściej narażeni na niehumanitarne traktowanie, zaniedbanie oraz eutanazję, gdy społeczeństwo zamknięte na transcendencję okaże się niezdolne, by dostrzec sens życia w cierpieniu i znosić ograniczenia towarzyszące chorobie i starości. Coraz częściej, również w samej służbie zdrowia, będzie się obserwoowało ukryte oddziaływanie tzw. etyki utilitarystycznej, gdzie za probierz działania przyjmie się skuteczność i wydajność. Z jej punktu widzenia człowiek

³⁸ Tenże. *Niszczenie płodu ludzkiego, eutanazja i manipulacje genetyczne, to wielkie niebezpieczeństwa dewiacji dla lekarza. Przemówienie do wykładowców lekarzy Katolickiego Uniwersytetu* (28.06.1984). W: *Nauczanie papieskie VII/1*. Red. E. Weron, A. Jaroch. Poznań 2001 s. 910.

³⁹ Zob. Tenże. *Przywrócić światu smak życia. Przemówienie do Narodowej Pielgrzymki Rodzin z Francji* (10.11.1980). W: *Nauczanie papieskie III/2*. Poznań 1986 s. 586; Tenże. *Do członków Papieskiej Rady ds. Świeckich oraz do członków Komitetu Rodziny* (22.09.1980). *Nauczanie papieskie III/2* s. 373.

⁴⁰ Tenże. *Nie poniżać godności i życia człowieka. Rozważanie przed modlitwą niedzielną* (2.03.1997). W: *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II VI*. Città del Vaticano 1998 s. 347.

⁴¹ Zob. Tenże. *Każda polityka demograficzna musi uwzględniać człowieka. Orędzie na międzynarodową Konferencję nt. populacji* (7.06.1984). W: *Nauczanie papieskie VII/1* s. 742-743.

ciężko chory i umierający, postrzegany jedynie przez pryzmat kosztów i zysków, będzie uważany za ciężar przynoszący straty⁴².

Trzeba zdecydowanie przeciwstawiać się takiemu spojrzeniu. Nie można poniżyć godności umierającego. Należy zapewnić mu opiekę paliatywną, a przede wszystkim dostrzec i wyciągnąć praktyczne wnioski z tego, że człowiek poważnie chory i stary przygotowuje się, by przekroczyć próg czasu i wejść do wieczności, a jedynym i absolutnym Panem władnym decydować, czy ktoś ma żyć, czy umrzeć, jest Stwórca – Ten, w którym „żyjemy, poruszamy się i jesteśmy” (Dz 17,28)⁴³. Jako niemoralne należy określić zarówno te sytuacje, w których człowiek – uzurpując sobie prawo absolutnej autonomii – domaga się prawa do wspomaganego samobójstwa bądź eutanazji⁴⁴, jak i te, gdy w poczuciu, że życie cielesne to wartość absolutna podejmuje się tzw. uporczywą terapię, która w rzeczywistości nie służy ani życiu, ani godności umierającego⁴⁵.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując, należy stwierdzić, że godność osoby jako wartość normatywna nie jest jakimś fakultatywnym kryterium pozostawionym do stosowania według własnego uznania i wrażliwości. Podstawowych wartości ściśle związanych z prawdą i godnością osoby ludzkiej broni Dekalog. Bóg troszczy się w ten sposób, aby życia nie kształtowały subiektywistyczne koncepcje wolności, natury człowieka i jego praw⁴⁶, ignorujące prawdę ontologiczną o człowieku⁴⁷. Bóg walczy z człowiekiem o człowieka. Wstrząsające jest wołanie Chrystusa w dyskusji z Faryzeuszami: Na początku nie tak było!

BIBLIOGRAFIA

Boecjusz: *Liber de persona et duabus naturis contra Eutychem et Nestoiuum, ad Joannem diaconum Ecclesiae Romanae*. PL 64, 1343.

⁴² Zob. Tenże. *Godność człowieka umierającego. Przemówienie do uczestników zgromadzenia ogólnego Papieskiej Akademii «Pro Vita»* (27.02.1999). „L'Osservatore Romano” 1999 nr 4 s. 47-48; Papieska Akademia «Pro Vita». *Deklaracja końcowa V Zgromadzenia Ogólnego* (27.02.1999). „L'Osservatore Romano” 1999 nr 4 s. 49-50.

⁴³ Zob. EV 47.

⁴⁴ Zob. EV 61, 66; Tenże. *Medycyna a prawa człowieka* s. 36.

⁴⁵ Zob. Tenże. *Godność człowieka umierającego* s. 48.

⁴⁶ Zob. Tenże. *Nienaruszalne prawa istoty ludzkiej* s. 43.

⁴⁷ Zob. Tenże. *Encyklika Veritatis splendor o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła* (6.08.1993) p. 4; EV 96.

- Jan Paweł II: *Człowiek-Obraz Boży – istotą duchowo-cieleśną, Katecheza podczas audiencji ogólnej* (16.04.1986). W: Tenże. *Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela*. Città del Vaticano 1987 s. 263-268.
- Jan Paweł II: *Ekonomia i zdrowie. Przemówienie do uczestników XIV Międzynarodowej Konferencji Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Służby Zdrowia* (19.11.2000). „L'Osservatore Romano” 2000 nr 2 s. 44-45.
- Jan Paweł II: *Encyklika Centesimus annus* (2.05.1991).
- Jan Paweł II: *Encyklika Ecclesia de Eucharistia o Eucharystii w życiu Kościoła* (17.04.2003).
- Jan Paweł II: *Encyklika Evangelium vitae o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego* (25.03.1995).
- Jan Paweł II: *Encyklika Redemptor hominis* (4.03.1979).
- Jan Paweł II: *Encyklika Veritatis splendor o niektórych podstawowych problemach nauczania moralnego Kościoła* (6.08.1993).
- Jan Paweł II: *Godność człowieka od chwili poczęcia. Rozważanie przed modlitwą niedzielną* (19.12.1993). W: *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II V*. Città del Vaticano 1995 s. 287-288.
- Jan Paweł II: *Godność człowieka umierającego. Przemówienie do uczestników zgromadzenia ogólnego Papieskiej Akademii «Pro Vita»* (27.02.1999). „L'Osservatore Romano” 1999 nr 4 s. 47-49.
- Jan Paweł II: *Homilia na Placu Zwycięstwa* (2.06.1979). W: Tenże. *Pielgrzymki do Ojczyzny. Przemówienia, homilie*. Kraków 2005 s. 20-25.
- Jan Paweł II: *Humanizujcie medycynę miłując chorych. Przemówienie do uczestników zjazdu medycznego na temat terapii nowotworów* (25.02.1982). W: *Nauczanie papieskie V/1*. Red. E. Weron, A. Jaroch. Poznań 1993 s. 287-288.
- Jan Paweł II: *Każda polityka demograficzna musi uwzględniać człowieka. Orędzie na międzynarodową Konferencję nt. Populacji* (7.06.1984). W: *Nauczanie papieskie VII/1*. Red. E. Weron, A. Jaroch. Poznań 2001 s. 742-745.
- Jan Paweł II: *Każdy człowiek nosi w sobie obraz i podobieństwo Boże. Przemówienie do uczestników międzynarodowej konferencji poświęconej umysłowo chorym* (30.11.1996). „L'Osservatore Romano” 1997 nr 2 s. 47-48.
- Jan Paweł II: *List do Rodzin Gratissimam Sane* (2.02.1994).
- Jan Paweł II: *Medycyna a prawa człowieka. Przemówienie z racji Jubileuszu Lekarzy Katolickich* (7.07.2000). „L'Osservatore Romano” 2000 nr 9 s. 35-36.
- Jan Paweł II: *Najwyższy akt miłości. Przemówienie do uczestników I Międzynarodowego Kongresu Towarzystwa Transplantacji Narządów* (20.06.1991). W: *W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej*. Tarnów 1998 s. 219-221.
- Jan Paweł II: *Nie poniżać godności i życia człowieka. Rozważanie przed modlitwą niedzielną* (2.03.1997). W: *Anioł Pański z papieżem Janem Pawłem II VI*. Città del Vaticano 1998 s. 347-348.
- Jan Paweł II: *Nienaruszalne prawa istoty ludzkiej. Przemówienie do uczestników międzynarodowego sympozjum na temat «Evangelium vitae» a prawo* (24.05.1996). „L'Osservatore Romano” 1996 nr 9 s. 42-44.

- Jan Paweł II: *Niszczenie płodu ludzkiego, eutanazja i manipulacje genetyczne, to wielkie niebezpieczeństwa dewiacji dla lekarza. Przemówienie do wykładowców lekarzy Katolickiego Uniwersytetu* (28.06.1984). W: *Nauczanie papieskie VII/1*. Red. E. Weron, A. Jaroch. Poznań 2001 s. 910-913.
- Jan Paweł II: *Osoba ludzka w centrum wszelkiego działania. Przemówienie do pracowników ONZ* (5.10.1995). „L'Osservatore Romano” 1995 nr 11-12 s. 11.
- Jan Paweł II: *Osoba, nie wiedza jest miarą i kryterium wszelkiego działania ludzkiego. Przemówienie do uczestników LXXXI Kongresu Włoskiego Towarzystwa Interny i LXXXII Kongresu Włoskiego Towarzystwa Chirurgii Ogólnej* (27.10.1980). W: *Nauczanie papieskie III/2*. Red. E. Weron, A. Jaroch. Poznań 1986 s. 534-537.
- Jan Paweł II: *Podstawy deontologii lekarskiej. Przemówienie do uczestników zjazdu Światowego Towarzystwa Lekarskiego* (29.10.1983). W: *Nauczanie papieskie VI/2*. Red. E. Weron, A. Jaroch. Poznań 1999 s. 418-422.
- Jan Paweł II: *Poszukiwania naukowe muszą szanować godność każdej ludzkiej istoty. Przemówienie do uczestników Kongresu Światowego Towarzystwa Transplantologicznego* (29.08.2000). „L'Osservatore Romano” 2000 nr 11-12 s. 37-39.
- Jan Paweł II: *Przemówienie do członków Papieskiej Rady ds. Świeckich oraz do członków Komitetu Rodziny* (22.09.1980). W: *Nauczanie papieskie III/2*. Red. E. Weron, A. Jaroch. Poznań 1986 s. 370-374.
- Jan Paweł II: *Przywrócić światu smak życia. Przemówienie do Narodowej Pielgrzymki Rodzin z Francji* (10.11.1980). W: *Nauczanie papieskie III/2*. Red. E. Weron, A. Jaroch. Poznań 1986 s. 584-587.
- Jan Paweł II: *Pytania co do małżeństwa w integralnej wizji człowieka. Katecheza podczas audiencji ogólnej* (2.04.1980). W: *Katechezy Ojca Świętego Jana Pawła II. Teologia małżeństwa*. Kraków 1999 s. 80-84.
- Jan Paweł II: *W służbie zdrowia i życia ludzkiego. Słowo do chirurgów polskich* (11.02.1992). „L'Osservatore Romano” 1992 nr 7 s. 57-58.
- Jan Paweł II: *Wspólnota sanitarna winna bronić życia i nie pozwalać na jego niszczenie. Homilia wygłoszona w Szpitalu św. Kamila* (3.08.1983). W: *Nauczanie papieskie VI/2*. Red. E. Weron, A. Jaroch. Poznań 1999 s. 10-13.
- Jan Paweł II: *Zawsze trzeba szanować godność osoby ludzkiej. Przemówienie do przedstawicieli Instytutu Nauk o Człowieku* (26.10.2002). „L'Osservatore Romano” 2003 nr 1 s. 36.
- Kongregacja Nauki Wiary: *Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia i o godności jego przekazywania Donum vitae* (22.02.1987).
- Papieska Akademia «Pro Vita»: *Deklaracja końcowa V Zgromadzenia Ogólnego* (27.02.1999). „L'Osservatore Romano” 1999 nr 4 s. 49-50.
- Paweł VI: *Encyklika Humanae vitae o zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego* (25.07.1968).
- Sesboüé B.: *Człowiek i jego zbawienie*. Tłum. P. Rak. Kraków 2001.
- Sobór Watykański II. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes* (7.12.1965).
- Styczeń T.: *Urodziłeś się, by kochać*. Lublin 1993.
- Wojtyła K.: *Myśli o małżeństwie*. W: Tenże. *Aby Chrystus się nami posługiwał*. Kraków 1979 s. 414-424.
- Wojtyła K.: *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Lublin 1994.

Streszczenie: Artykuł podejmuje zagadnienie godności ludzkiej w oparciu o nauczanie Jana Pawła II i konsekwencji tej godności dla działań medycznych. Najpierw ukazuje, że bezwzględnym fundamentem tej godności jest Bóg. Jego dzieło stworzenia i odkupienia ukazuje obiektywną godność i wielkość człowieka, których nic nie może pomniejszyć ani przysłonić. Następnie zwraca uwagę, że ta darmo dana człowiekowi godność wyznacza granicę etyczną dla technicznych możliwości w medycynie. Domaga się ona personalizacji medycyny, która dokonuje się przez ewangelizację serca, a w szczególny sposób obejmuje sytuacje związane z prokreacją oraz stanami terminalnymi ludzkiego życia.

Słowa kluczowe: ciało, stworzenie, rodzenie, odkupienie, prokreacja, sytuacje terminalne.